

Navigatietools en de topologie van schulden

2020 / NL, Eef Veldkamp, ontwikkelt voor de ONSbank.

0. De inworp:

Sommige zaken overstijgen de particuliere menselijke perceptie, alleen al wegens het simpele feit dat ze te groot zijn voor de fysieke structuur van onze ogen om waargenomen te worden: we zien zo vaak slechts delen van gehelen en vullen de rest aan volgens onze verwachtingshorizon. Laat staan dat sommige dingen vanwege hun complexiteit, zoals 'het oneindige' maar ook zoiets als 'schuld' moeilijk te denken zijn. Filosoof Timothy Morton onderzoekt dergelijke 'hyperobjecten', en neemt zelf het voorbeeld van het klimaat. Het hyperobject zoals Morton dat voorstelt is een reactie op de Kantiaanse dualistische ontologie welke veronderstelt dat slechts een subject en object bestaat welke fundamenteel van elkaar gescheiden zijn: de schuldenaar los van de schuld, de schuld los van onze maatschappij. Allen losgezongen entiteiten. De reactie van Morton wordt met regelmaat *Object Oriented Ontology* (OOO) genoemd, en nodigt ons uit de objecten als subjecten te zien: en deze dus een 'soort' bewustzijn, een 'soort' agentschap toe te rekenen. Zo worden objecten bovendien elementen waarmee we in contact kunnen treden, en die dus ook met ons in contact treden. Schuld maakt bovendien de schuldenaar, en die schuld is een entiteit waarmee de schuldenaar moet 'afrekenen'. De oefening om dergelijke hyperobjecten te denken is van uitzonderlijk belang, gezien dan pas een nieuwe omgang met die hyperobjecten mogelijk wordt. Morton noemt deze oefening 'subscendentie', wat een aanpassing is van het antoniem van 'transcendentie, wat 'de materie overstijgt' betekend. Het is dus niet de overtreffende trap, maar de 'terugtreffende' trap. Subscendentie is de verhandeling waarin de kleinere orde van een groter fenomeen wordt gevat, *zonder* dat het geheel daartoe gereduceerd wordt, of dat dit deeltje als 'minderwaardig' ten opzichte van het geheel wordt gezien. Het 'deel' van het geheel, is hier niet 'minderwaardig' dan het geheel: het geheel bestaat bovendien uit delen. Dit botst met de populaire Westerse veronderstelling dat het geheel altijd meer is dan haar delen, en het is precies *die* veronderstelling aldus Morton die zaken zoals het klimaatprobleem van vandaag de dag heeft mede mogelijk gemaakt: als deeltje zoals een diersoort verwaarloosbaar is tot het grotere geheel 'klimaat' waarbinnen de delen vallen, is het niet erg als er hier en daar een soort uitsterft. Het geheel, in deze context de schuld, is niet *meer waard* dan het delen, de schuldenaar. Toch lijkt dat vaak wel zo te zijn, als we bijvoorbeeld het deurbeleid van incassobureaus zien. Morton noemt dat de kunsten bij uitstek in staat zijn dergelijke hyperobjecten te tonen, omdat in tegenstelling tot bijvoorbeeld de wetenschap of de financiële economie, de kunsten *niet* reductief zijn en door ambiguïteit meer realiteiten tegelijkertijd tonen. Ondanks een hyperobject dus 'gevat' wordt in een object van 'kleinere' orde, is deze subscendentie niet een afgeleiden of minderwaardige van een hyperobject. Ondanks de schuld iets anders is dan de schuldenaar, zit in de schuldenaar iets van de schuld, maar de schuldenaar is niet te reduceren tot de schuld en vice versa. Eveneens is de schuld dus niet te reduceren tot de schuldenaar.

Het hebben van een schuld is op te vatten als een hyperobject. De schuld is niet 'aanwijsbaar', overstijgt de menselijke perceptie, maar heeft wel een wezenlijke invloed op het bestaan van mensen, en manifesteert daar ook in. Omdat het lastig te handen gegaan wordt, niet alleen door de schaal, maar ook omdat schuld vaak geen materie bezit, zeker ten tijden dat de financiële economie de reële vele malen

overstijgt, moet het in vorm vervaardigd worden om het letterlijk vatbaar te maken; om het weer aan te kunnen grijpen. Een dergelijke vorm, is dus een verhandeling van subscendentie: het verkleint het probleem naar een hanteerbare vorm, zonder het probleem daartoe te reduceren, maar maakt het zo wel iets wat de schuldenaar te handen kan gaan; iets waarmee de schuldenaar aan de slag kan om zich door dat grotere hyperobject genaamd 'schuld' te manoeuvreren.

1. 'Fidgets'

De verschaling die de kunstwerken teweegbrengen, vatten dus hyperobjecten in objecten die door mensen te handen kan worden gegaan. Een tweede stap is om de kunstobjecten te verschalen naar een handzaam niveau. Dit is vooral relevant als het hyperobject persoonsgebonden is; de 'maat' van die persoon bepaald dan ook de omgang met het hyperobject schuld. Een dergelijke verschaling vind je in objecten die we in volksmond 'fidgets' noemen. Fidgets zijn bekend van de 'fidget spinners', of de 'stressbal'.

Objecten die we constant bij ons dragen, navigeren wij met ons door de wereld, maar navigeren ons ook door de wereld. De telefoon in onze broekzak doet ons bepaalde stappen wel nemen en andere niet (als je iemand kan bellen, hoef je er bovendien niet naartoe. Of bijvoorbeeld de stappenteller, die doet ons soms meer stappen zetten.). *Wat* we bij ons dragen, hoe passief dan ook, is in die zin een kompas. Ieder ding stuurt je zo in een andere richting. Sommige objecten hebben als hun specifieke en tevens voornaamste functie het feit dat ze 'aanwezig' zijn, en hebben in hun aanwezigheid een uitwerking op ons. Dit heeft er mee te maken dat de functie niet geanimeerd is: het object is niet 'interactief' in de klassieke zin van het woord. Het object is interactief op het gebied dat juist doordat het 'passief' is: we moeten er zelf nog wat mee. Door bijvoorbeeld de aanraking van het object in onze broekzak, en de herinnering die los komt door die aanraking met dat specifieke object, realiseren we ons dat we bijvoorbeeld een 'schuld' bij ons dragen, en zo weer een volgende keten aan gedachten ontsluit die specifiek gestuurd zijn door het object in aanraking met het subject. Het aanraken van bijvoorbeeld ene condoomverpakking in je broekzak, doet andere denkprocessen activeren, dan de aanraking met een 50 eurobiljet. De activering, en her-activering van een keten aan gedachten is de sterkste kracht tegen het vervallen in gewoontes: herhaling maakt reëel. De gedachte 'niet roken', moet het denken *steeds* passeren bij de zin naar een sigaret, om te zorgen dat die zin niet gerealiseerd wordt. Objecten die een dergelijk proces in gang kunnen zetten noemt men 'fidgets': datgene waarmee men 'frut'.

Ondanks de term 'fidget' van 'rusteloos' en zelfs onbewust afstamt, is het tegendeel waar. Een tweede element volgens om de aanwezigheid van het object is de meer psychologische waarde van het dragen van dergelijke objecten, dat ze door de bijna dwangmatige herhaling een meditatieve functie krijgen. Het 'frutten' – zoals dat te noemen is – is ontspannend, en bied als het ware een witte ruis in het denken die daardoor ruimte vrijmaakt in datzelfde denken. Je zou het kunnen opvatten als een draagbare 'douche' of 'WC', waar het verplichtende karakter van de verhandeling – als je onder de douche staat sta je daar nou eenmaal, en niet ergens anders – het denken afbakt, en zo ruimte creëert. De fidget is in een denkhulpstuk. Het specifiek vormgeven van een serie 'fidgets' het brengt ons instaat schuld te denken, en niet alleen *één* schuld – zoals die van een particuliere schuldenaar – maar *alle* schuld. Alle staatsobligaties, plus de rente die met begrotingen van de zorg en cultuur worden betaald, plus het speculeren op schuld en het her-verpakking

in meer en minder risicodragende atmosferen, laat staan de speelbal die de schuldenaar wordt in de verveelvoudiging van winst op basis van diens misère.

1.1 Geslagen casinofiche; spaarput-puzzel; pincode-fout-rozenkrans

Volgend op de vormgeving heeft ieder object een ander effect. Ik noem dit de infrastructuur van een kunstwerk. Een eerste voorbeeld van een dergelijke 'fidget' is een *geslagen casinomunt* van metaal, bij voorkeur verguld in zilver of goud. Dit zal de eerste casinomunt zijn die de schuldenaar *ooit* vast heeft gehouden die *wel* van waarde is¹. Deze is herkenbaar als casinomunt, maar er is een tekst in vervaardigd zoals: 'het bewustzijn is altijd vertraagd', 'ont-schulden', 'zijn geluk beproeven'. De munt kan in de zak meege dragen worden, en in verschillende oefeningen door de vingers bewegen. Een ander voorbeeld, met uiteraard een andere werking, is een miniatuur 'spaarpot' vervaardigd in een aantal delen die als een puzzel in elkaar passen; deze vallen steeds uiteen in de zak, en dagen de vingers uit deze steeds opnieuw in elkaar te zetten en construeert en deconstrueert zo repetitief de metafoor van waarde. Een derde voorbeeld is de Rozenkrans, die door gelovigen gebruikt wordt als gebedsondersteuning. Het vertraagd op een repetitieve manier. Een passende vertaling voor de schuldbcontext is een dergelijke rozenkrans met pinautomaat-knoppen, waarbij de grote kraal waar de ketting vertakt naar het kruis het 'akkoord' vinkje is, de grote kralen in de ketting de 'incorrect' kruisje is, en tussen deze kralen verschillende reeksen van vier cijfers. De pincode is het nieuwe gebed, zo weet ook iedereen die onlangs een nieuwe code heeft ontvangen. Een andere fidget is een grafiek in de vorm van een telraam met twee kralen, een horizontaal en een verticaal.

¹ De casinomunt werd ontwikkeld om inleg te standaardiseren, na worstelingen met namaak van de eerste alternatieven, zoals stukjes ivoor, werd de representatie in het leven geroepen. Dit nam de vorm aan van geslagen munten van klei, welke in te wisselen zijn voor het bedrag waarvoor ze staan. Hierdoor is de casinomunt nooit het doel op zichzelf, maar dat waarde munt voor staat.